

УДК 349.2

О. В. Черкунов

ОЗНАКИ ВИРОБНИЧОЇ ФУНКЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Виробнича функція, маючи своїм основним завданням забезпечення здійснення виробничої діяльності і відповідний захист інтересів роботодавця, проявляється як підвищення ефективності виробництва (оптимізація виробництва), його раціональності, випуску конкурентної продукції тощо. Зокрема, це стосується і зміцнення трудової дисципліни (як зазначає Л.М. Кононенко) за рахунок законодавчо закріплених можливостей впливу роботодавців на працівників. Однак недостатня увага науковців приділяється нині питанню створення сприятливих умов для розвитку економіки та підвищення продуктивності праці, зважаючи на наявні науково обґрунтовані моделі підвищення ефективності праці. І розглянути цю проблему найбільш доцільно саме в розрізі виробничої функції.

Найбільш розробленою теорією виробничої функції трудового права є в наукових працях В.І. Щербини. Примітним у підході В.І. Щербини до розуміння функцій трудового права є те, що до регулятивної функції він відносить не лише виробничу, але й захисну функцію, котру, як правило, в доктрині трудового права розглядають як антагоністичний вираз виробничої функції, а виробничу функцію, про що ми вже зазначали, – своєрідною «захисною» функцією, однак не прав працівника, а роботодавця. Отже, не погоджуючись повною мірою з традиційним підходом до розуміння виробничої функції, зважаючи на його недостатність, не можемо також погодитись із обґрунтуванням В.І. Щербини думки про те, що виробнича функція – це підфункція регулятивної функції трудового права, адже вченим у цьому контексті ігнорується той факт, що виробнича функція спрямована перш за все на регулювання трудових правовідносин, а не на виробничі їх аспекти, як, до речі, і захисна, що покликана захищати права та інтереси сторін трудових правовідносин, а не врегульовувати їх у цілому.

Крім цього, виробнича функція трудового права, виступаючи повноправною функцією трудового права, тісно взаємодіє не лише із регулятивною, але й із соціальною функцією, у результаті чого можуть виникати напрями міжфункціональної взаємодії, в результаті яких можуть створюватись підфункції відповідних функцій. Так, у межах виробничої функції може діяти підфункція виробничої демократії, котра полягає у взаємодії між працівниками і роботодавцем шляхом участі перших за згодою останнього у виробничих справах підприємства та прийнятті відповідних рішень.

З огляду на викладене питання визначення ознак виробничої функції нині є вкрай актуальним. Отже, метою цього дослідження є визначення характерних ознак виробничої функції трудового права України, задля чого передбачається: 1) розглянути різноманітні підходи науковців до розкриття сутності цієї функції; 2) проаналізувати, які саме ознаки характеризують виробничу функцію; 3) сформулювати перелік відповідних ознак.

У роботі використано наукові здобутки таких учених, як: М.В. Данилова, В.В. Жернаков, В.В. Ісаєва, Ю.В. Іванчина, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Отже, наголосимо на тому, що у наукових розвідках та в навчальній літературі у межах аналізу виробничої функції трудового права досить часто поєднуються традиційний підхід до визначення цієї функції разом із підходом, що ґрунтується на розумінні цієї функції як підґрунтя забезпечення інтересів виробництва. Зазначена функція розглядається як функція захисту інтересів роботодавця, охорони його майна, стимулювання працівників до високопродуктивної праці, ефективності використання ними засобів праці і трудового потенціалу підприємства для отримання найкращого економічного ефекту. При цьому примітним є те, що виробнича функція у цих випадках розглядаються переважно у межах категорій економічної теорії, зводиться до «економічної функції», котра існує поряд із соціальною, політичною та виховною (ідеологічною). Приміром, український вчений В.В. Жернаков вказує, що економічна (виробнича) функція трудового права впливає із призначення трудового права регулювати відносини у сфері праці. А праця як економічна категорія є процесом, у якому здатність людини до праці поєднується із засобами виробництва. І від того, наскільки продуктивно буде працювати людина (працівник), залежить економічний результат діяльності підприємства. Тому, на його думку, засобами трудового права створюються умови для поєднання зусиль працівника й організаторів процесу праці задля досягнення економічного ефекту. При цьому В.В. Жернаков розглядає досліджувану функцію поряд із захисною та соціальною функціями як цілком повноправну [1, с. 32].

Звісно, важко не погодитись із тим, що, врегульовуючи трудову діяльність громадян, право активно впливає на виробництво і завдяки цьому здійснює виробничу, економічну функцію. «Власне за допомогою трудових відносин виконуються виробничі програми, а також створюється і збільшується народне багатство, включаючи фонди матеріального забезпечення працюючих» [2, с. 45]. Однак необхідно зауважити, що, з одного боку, зазначеним виробнича функція не обмежується, а з іншого боку, слід погодитись з очевидністю того, що функціонування трудового права не можна зводити до економічних відносин, адже функціонування цієї галузі права спрямовано лише на частину економічних відносин, власне на виробничі відносини [3, с. 26]. Окрім того, недоречним є використання поняття «економічна (виробнича) функція трудового» чи «економічна функція трудового», котру використовує вчений В.В. Жернаков разом із багатьма іншими науковцями та дослідниками [див., напр.: 4, с. 38; 5, с. 70; 6, с. 72; 7], адже за загальним правилом економічна функція загалом проявляється у такому: 1) законодавчо закріплює, гарантує та захищає рівність усіх форм власності; 2) забороняє порочні методи ведення економічної діяльності; 3) регулює дії учасників економічних відносин і зобов'язує відповідальності суб'єктів господарської діяльності; 4) регламентує порядок розв'язання конфліктів, які виникають у зв'язку з функціонуванням економічних відносин; 5) встановлює механізм розподілу матеріальних благ і загальні орієнтири та цілі розвитку економічних відносин [8, с. 48].

У межах нашого дослідження доцільно також звернути увагу на підходи, яких дотримується Ю.П. Дмитренко, розглядаючи виробничу функцію трудового права. Вчений інтерпретує сутність цієї функції в двох контекстах: як регулятор у питаннях виконання роботи між працівником і роботодавцем і як підґрунтя для забезпе-

чення інтересів виробництва. Зокрема, вчений зазначає, що виробнича (економічна, управлінська) функція – це функція, котра здійснює правовий вплив на раціональне використання трудових ресурсів (розподіл, перерозподіл), на економічні процеси шляхом випуску конкурентоспроможної продукції працівниками, які перебувають у трудових правовідносинах, підвищення продуктивності праці, зміцнення трудової дисципліни, участі трудових колективів і окремих працівників в управлінні виробничими процесами на підприємствах через загальні збори (конференції), ради трудових колективів, профспілки. У цьому контексті виробнича функція, на його думку, в наш час значною мірою захищає як роботодавця, працюючого власника, акціонера, так і безпосередньо працівника [9, с. 54]. Аналізуючи цей підхід, наголосимо на його цілковитій раціональності, адже трудовий колектив у цілому та працівник зокрема, будучи безпосередніми учасниками виробничих відносин у трудовому праві, можуть давати поради та вносити цілком слушні пропозиції для покращення виробництва, збільшення продуктивності праці та прибутковості. Тому вважаємо недопустимим ігнорувати у цьому питанні роботодавця, який має найбільш вагомий вплив на виробництво і виробничі процеси, від якого, по суті, залежить організація виробництва як основного складника трудових правовідносин.

Своєю чергою Ю.В. Іванчина, розглядаючи виробничу функцію трудового права, звертає увагу на те, що виробництво – це суспільний процес створення матеріальних благ, що охоплює як продуктивні сили, так і виробничі відносини. Поряд із тим економіка – це сукупність виробничих відносин, відповідних такому рівню розвитку виробничих сил суспільства, панівний спосіб виробництва в суспільстві або організація, структура та стан господарського життя або будь-якої галузі господарської діяльності. У зв'язку із цим вчена наголошує на неприпустимості використання стосовно того, що в доктрині трудового права називають виробничою функцією, тобто стосовно «потреб роботодавця», формулювання «виробнича функція». Цю позицію вона пояснює тим, що «далеко не всі роботодавці зайняті у сфері виробництва або надання послуг, мета яких – досягнення певних економічних показників й отримання прибутку». Також є купа некомерційних організацій, які не переслідують основною метою своєї діяльності отримання прибутку (насамперед, громадські та релігійні організації створюються на основі спільності інтересів для задоволення духовних або інших нематеріальних потреб). Проте, на думку вченого, не слід забувати і про органи державної влади й органи місцевого самоврядування, котрі виступають у ролі роботодавців, але їхня діяльність не спрямована на отримання прибутку. Зважаючи на це, Ю.В. Іванчина вказує, що «функція трудового права в узагальненому вигляді має відображати потреби всіх роботодавців незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, здійснюваного ними виду діяльності. Незважаючи на відмінності в цілях, будь-який роботодавець відчуває потребу в ефективному управлінні людським ресурсом. Керівник організації (він же – представник роботодавця) відчуває потребу в ефективному використанні людського капіталу – праці робітників. Можливість здійснення ефективного управління організацією дає роботодавцю шанс досягти поставлених перед ним цілей». У світлі цього Ю.В. Іванчина пропонує називати виробничу функцію трудового права «функцією адміністрування (управління)», яка є функцією, котра

спрямована на задоволення потреб іншого суб'єкта трудового права, а саме роботодавця [10, с. 208].

Не зважаючи на те, що зауваження Ю.В. Іванчиної щодо назви виробничої функції є певною мірою справедливими (проте не в самому формулюванні, адже управлінська та виробнича функції трудового права не тотожні, хоча й мають спільні риси), і нині все частіше у спеціальній юридичній літературі можна помітити, що вчені заміняють традиційно назву розглядуваної функції на «економічна», «господарсько-виробнича» тощо, утім, у комплексі з підходом вченої погодитись повною мірою неможливо. Перш за все ми не можемо погодитись з підходом ученої, котрим не повною мірою враховується така обставина: у процесі визначення тієї чи іншої функції трудового права та функції права загалом слід виходити як з призначення відповідної функції та права, так і з основних напрямів впливу цієї функції та права на відповідні правові відносини. Відзначимо, що врахування зазначеної обставини дає можливість не погодитись з наведеним підходом Ю.В. Іванчиної також і у частині зведення виробничої функції до інтересів роботодавця (слід наголосити на тому, що подібної помилки припускається більшість учених, котрі розглядали зазначену функцію трудового права), адже у разі врахування вченою першої обставини вона не спрощувала би такою мірою розуміння виробничої функції.

У зазначеному аспекті слушним вбачаємо зауваження В.М. Синюкова про недопустимість вибудовування теорії функцій «на суб'єкті». Цю обставину вчений пояснює тим, що, відштовхуючись у дослідженні тієї чи іншої функції права від суб'єкта, ми фактично будемо описувати відповідну функцію у категоріях відповідного суб'єкта, ігноруючи інші характерні особливості цієї функції [11, с. 77].

Загалом, з огляду на всі наведені вище підходи, доходимо висновку, що більшість розглянутих підходів учених до визначення поняття «виробнича функція» оцінюються як спірні чи недостатні саме у зв'язку із тим, що в межах цих підходів учені виходили з окремих ознак розглядуваної функції.

Комплексне визначення виробничої функції є можливим лише тоді, коли воно буде ґрунтуватись на всіх ознаках цієї функції, які повною мірою дають змогу встановити правову сутність цієї функції.

Зазначимо, що в спеціальній юридичній літературі вченими тією чи іншою мірою вже аналізувався перелік зазначених ознак, які вони перераховували окремо чи разом із пропонованими визначеннями виробничої функції трудового права. Приміром, П.Д. Пилипенко вважає, що ознаками виробничої функції трудового права, що впливають із її визначення, є: 1) захист інтересів власників-підприємців, тобто роботодавців [12, с. 13]; 2) охорона права власності роботодавців, захист їхніх інтересів як власників майна; 3) гарантування роботодавцю можливості стягнути повністю збитки, завдані в результаті заподіяння шкоди працівником, що перебуває у трудових відносинах [13, с. 77]. В.Е. Теліпка та О.Г. Дутова вказують на такі ознаки виробничої функції: 1) встановлення міри праці та міри споживання; 2) диференціації праці за ознакою її складності, визначення кількісних і якісних показників праці; 3) стимулювання матеріальними засобами високопродуктивної праці [14, с. 26]. Л.М. Кононенко стверджує, що виробнича функція проявляється у здійсненні правового впливу на: 1) раціональне використання трудових ресурсів;

2) випуск конкурентоспроможної продукції працівниками, котрі перебувають у трудових правовідносинах; 3) зміцнення трудової дисципліни [15, с. 13].

Своєю чергою Ю.П. Дмитренко в межах визначення виробничої (економічної, управлінської) функції виокремлює такий перелік ознак цієї функції: 1) регулююча – здійснення правового впливу на раціональне використання трудових ресурсів (розподіл, перерозподіл) і на економічні процеси шляхом випуску конкурентоспроможної продукції працівниками, що перебувають у трудових правовідносинах; 2) стимулююча – підвищення продуктивності праці; 3) виховна – зміцнення трудової дисципліни; 4) правова – участь трудових колективів і окремих працівників в управлінні виробничими процесами на підприємствах, в установах, організаціях через загальні збори (конференції), ради трудових колективів, профспілки; 5) захисна у сенсі захисту роботодавця, працюючого, власника, акціонера та працівника [9, с. 54]. Аналізуючи наведений ученим перелік ознак, насамперед слід відзначити, що цей перелік якісно відрізняється від інших вищенаведених як більшою конкретизацією ознак виробничої функції, так і їх кількістю. Однак, не зважаючи на те, що наведений Ю.П. Дмитренко перелік ознак виробничої функції охоплює їх більшість, утім, слід зазначити, що він не повною мірою відображає аспект участі працівників у виробничих відносинах, що має суттєве значення.

М.В. Данилова, на відміну від попередньо наведених поглядів науковців на питання ознак виробничої функції трудового права, підходить до них у контексті організаційно-управлінських відносин, визначаючи цілу низку таких ознак в єдності та взаємозв'язку. Так, на її думку, економічна функція як функція організаційно-управлінських відносин у сфері трудового права є однією з чи не найважливіших. У межах організаційно-управлінських відносин така функція проявляє себе, на її погляд, таким чином: 1) забезпечення особі можливості вільно заробляти собі на життя через реалізацію в роботодавця здатності до праці; 2) наявність у роботодавця правових можливостей до підвищення/зниження рівня заробітної плати, але не нижче мінімальної, встановленої законодавством; 3) вільне залучення роботодавцем до праці осіб, які разом із ним досягатимуть визначених цілей і завдань; 4) оптимізація управління дає змогу досягти кращих економічних показників; 5) оптимальне поєднання інтересів працівників і роботодавців у процесі праці дасть змогу забезпечити високий рівень її впорядкованості; 6) економічна функція є засобом забезпечення високого добробуту як працівників, так і роботодавців, адже якщо для першого стимулом є заробітна плата, то для другого таким стимулом є прибуток [16, с. 37]. Як видається, розкриття ознак виробничої функції у світлі організаційно-управлінських відносин не є достатнім, адже не охоплює всього комплексу ознак досліджуваної функції, що не обмежується лише організацією та управлінням у трудових правовідносинах.

Висновок. Підсумовуючи вищезазначене, зважаючи на те, що так само, як функції права виступають системним утворенням [10, с. 200], так само і ознаки функцій є системним утворенням, можна констатувати, що ознаки виробничої функції у трудовому праві утворюють певну систему, котра складається із загальних та спеціальних ознак.

Загальними ознаками досліджуваної функції трудового права, на нашу думку, є такі: 1) виробнича функція прямо пов'язана із системою трудового права нашої

держави як галузі права (між тим, спостерігається зв'язок цієї функції також і з міжнародним трудовим правом, зокрема, з правом Міжнародної організації праці); 2) виробнича функція безпосереднім чином впливає на трудові правовідносини, головним чином, на їх специфічні властивості, суб'єктно-об'єктний склад, відповідні юридичні факти, котрі зумовлюють, змінюють та припиняють відносини у сфері праці між працівником та роботодавцем, визначаючи та наповнюючи їх певним змістом; 3) виробнича функція перебуває у нерозривному зв'язку з іншими функціями трудового права, будучи зумовленою ними, при цьому зумовлюючи також їх; 4) виробнича функція взаємопов'язана з основними функціями держави.

Література

1. Трудове право: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін.; за ред. В.В. Жернакова. Харків : Право, 2012. 496 с.
2. Ісаєва В.В. Функції права: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. Київ. 2013. Вип. 1. С. 45–48.
3. Шкатулла В.И. Функции советского трудового права: дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1980. 178 с.
4. Зухба О.М., Ляшенко Л.І. Економічна соціологія : навчальний посібник. Донецьк : ДонНТУ, 2013. 161 с.
5. Иванчина Ю.В. Проблемы реализации функции администрирования (управления) в трудовом праве посредством закрепления прав и обязанностей работника и работодателя. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Право»*. Челябинск. 2016. № 3. С. 69–75.
6. Пашков А.С. Основные функции советского трудового права. *Правоведение*. Санкт-Петербург. 1977. № 5. С. 67–78.
7. Петоченко Т.М. Функции и принципы трудового права Республики Беларусь: общая характеристика и виды. *Современные проблемы правоведения* : сб. науч. трудов. Минск. 2011. Вып. 1. С. 186–201.
8. Общая теория права и государства : учебник / Под ред. В.В. Лазарева. Москва : Юристъ, 2001. 360 с.
9. Дмитренко Ю.П. Трудове право України : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 624 с.
10. Иванчина Ю.В. Функции трудового права: система и виды. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Право»*. Воронеж. 2017. № 2. С. 199–211.
11. Синюков В.Н. О функциях права. *Вопросы теории государства и права. Перестройка и актуальные проблемы теории социалистического государства и права* : межвуз. сб. науч. трудов. Саратов. 1991. Вып. 9. С. 72–82.
12. Пилипенко П.Д., Бура В.Я., Козак З.Я., Синчук С.М. Трудове право України : навчальний посібник. вид. 2-ге, змін. і доп. / За ред. П.Д. Пилипенка. Київ : Істина, 2007. 208 с.
13. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права : монографія. Львів: Видавн. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 1999. 214 с.
14. Теліпко В.Е., Дутова О.Г. Трудове право України : навчальний посібник. / За заг. ред. В.Е. Теліпко. Київ : Центр учб. літ., 2009. 456 с.
15. Иванов Ю.Ф., Иванова М.В., Кононенко Л.М. Трудове право України : навчальний посібник. / За ред. Л.М. Кононенка. Київ : ВПЦ АМУ, 2012. 304 с.
16. Данилова М.В. Функції організаційно-управлінських відносин у трудовому праві. *Митна справа*. Одеса. 2014. № 5(95). Ч. 2. С. 36–40.

Анотація

Черкунов О. В. Ознаки виробничої функції трудового права України. – Стаття.

Стаття присвячена визначенню ознак виробничої функції трудового права України. У дослідженні наведено різні підходи до сутності та поняття виробничої функції. У результаті комплексного аналізу цього правового явища зроблено спробу виокремити найбільш значущі та характерні ознаки виробничої функції трудового права України.

Ключові слова: виробнича функція, трудове право, ознаки, поняття, сутність.

Аннотация

Черкунов А. В. Признаки производственной функции трудового права Украины. – Стаття.

Статья посвящена определению признаков производственной функции трудового права Украины. В исследовании приведены различные подходы к сущности и понятию производственной функции. В результате комплексного анализа данного правового явления предпринята попытка выделить наиболее значимые и характерные признаки производственной функции трудового права Украины.

Ключевые слова: производственная функция, трудовое право, признаки, понятие, сущность.

Summary

Cherkunov O. V. Signs of the production function of labor law of Ukraine. – Article.

The article is devoted to identifying the features of the employment law production function in Ukraine. The investigation presents different approaches to the essence and notion of the production function. As a result of comprehensive analysis of this juridical phenomenon, it was made an attempt to single out the most significant and distinctive features of the production function of employment law in Ukraine.

Key words: production function, employment law, features, notion, essence.